

Recensions

John A. Cook. *The Biblical Hebrew Verb. A Linguistic Introduction*. Michigan: Baker Academic, 2024. 332 p.; 23 cm. ISBN 978-1-540-96112-9.

En els darrers anys, John A. Cook, catedràtic d'Antic Testament i llengües semítiques a l'Asbury Theological Seminary, ha contribuït de manera notable a la literatura biblista amb nombrosos estudis sobre la llengua hebrea i la seva ensenyança en l'àmbit universitari. En l'àmbit pedagògic, destaquen els dos manuals progressius dels quals és coautor juntament amb Robert D. Holmstedt: *Beginning Biblical Hebrew. A Grammar and Illustrated Reader* (Baker Academic, 2013) i *Intermediate Biblical Hebrew. An Illustrated Grammar* (Baker Academic, 2020). El sistema verbal de l'hebreu bíblic, que constitueix el marc en què s'inscriu l'obra ressenyada, és l'escenari principal en què es desplega el treball lingüístic de Cook. A més de ser el supervisor de l'empresa lexicogràfica Valency Dictionary of Classical Hebrew (en línia), Cook ja havia dedicat una obra anterior a les complexitats del sistema verbal hebreu: *Time and the Biblical Hebrew Verb. The Expression of Tense, Aspect, and Modality in Biblical Hebrew* (Eisenbrauns, 2012).

L'objectiu d'aquest llibre és trobar un punt intermedi entre el manual per a estudiants i el tractat adreçat a especialistes. En paraules de l'autor, la diferència entre aquests dos tipus d'obres equival a «the difference between description and explanation» (p. xviii). El llibre, per tant, pretén ser versàtil pel que fa al seu *readership*, si bé cal destacar que, en relació amb l'estudiant, el perfil al qual s'adreça Cook és el d'algú amb un domini complet de la llengua (s'entén, alhora, que aquest estudiant s'ha format prèviament amb els manuals de 2013 i 2020 esmentats més amunt). Per a nivells intermedis o fins i tot inter-

medis alts, aquesta obra podria tenir l'efecte no desitjat de confondre i desanimar el futur hebraïsta. Pel que fa a l'altre públic a qui va destinat aquest llibre, cal precisar que Cook escriu pensant més en especialistes en lingüística que no pas en filologia. El fet que l'hebraïsta, almenys en termes generals i en el context espanyol, hagi estat format sota el paraigua de la segona disciplina i només esporàdicament s'hagi exposat als corrents de la primera, constitueix *a priori* un obstacle per al gaudi acadèmic de l'obra. Tornaré més endavant sobre aquesta qüestió. Que l'enfocament de l'obra sigui lingüístic queda explícitament indicat en el subtítol mateix (*A Linguistic Introduction*) i és un aspecte que l'autor recorda sovint en les primeres pàgines, amb la voluntat —em sembla— d'inscriure's dins la bibliografia lingüística general més que no pas en el nínxol hebraïstic en particular.

En el primer capítol, «Linguistic Background» (p. 1-12), Cook esbossa els pressupòsits teòrics sobre els quals se sosté l'obra, a saber: el programa minimalista i la morfologia distribuïda. N'hi ha prou amb aquestes etiquetes per advertir el lector que l'obra que té entre mans beu de l'escola generativista i hi participa. Les nocions d'estructura profunda i superficial es manifesten, al meu parer de manera paradigmàtica, en el fet que l'explicació del funcionament de múltiples contextos verbals es fa recurrent a la categoria de *null constituents*, és a dir, elements que formen part de «the syntactic structure but are phonologically unexpressed» (p. 5). Si, per exemple, en anglès tinguéssim una estructura composta per A, B i C, i en hebreu bíblic hi hagués A i B, es dirà que en hebreu *manca* C, tot i que, amb el mateix criteri, es podria defensar amb plena legitimitat que és l'anglès que *afegeix* C. Per al generativista, l'estructura profunda A, B i C existeix («syntactically»), es manifesti o no plenament en una llengua («phonologically»). En les obres generativistes, dins les quals s'inscriu el llibre de Cook, el recurs a l'anglès com a terme de referència és constant, fins al punt que, en algunes ocasions, es té la sensació que l'hebreu bíblic es descriu des de les (in)capacitats de l'anglès, més que no pas des de si mateix. Tot i això, i encara que potser es deu a una voluntat didàctica per facilitar l'exposició al lector angloparlant, Cook sí que subratlla la centralitat de l'hebreu quan justifica la literalitat de les seves traduccions: «Perhaps the awkwardness of the English gloss translation will remind us that the Hebrew text is the focus of our analysis» (p. 241).

Tot i que, per convenció editorial, es colloqui al final de l'obra, recomano llegir el glossari de termes lingüístics (p. 273-285) conjuntament amb la introducció. En cas contrari, el lector no familiaritzat amb l'argot generativista pot tenir la impressió, en alguns moments, d'estar davant d'una obra només

apta per a iniciats en aquesta terminologia. Al glossari, Cook estableix referències creuades amb l'obra de David Crystal *A Dictionary of Linguistics and Phonetics* (Blackwell, 2008).

És interessant i digne de menció que, en aquest capítol, Cook estableixi la nomenclatura que farà servir a partir d'ara per referir-se als *grams* de l'hebreu bíblic (p. 11). Es reemplaça la terminologia dominant per una d'orientada semànticament, allunyant-se així de la referencialitat morfològica a la qual tradicionalment s'està acostumat (el repertori d'etiquetes es presenta de manera útil en una taula.) Per exemple, Cook empra la denominació «passat narratiu» (abreujat com a PN) en lloc de *wayyiqtol* (mera transcripció de la forma bàsica dins el *binyan* bàsic) o d'«imperfet amb *waw* conversiu» (etiqueta arcaica basada en una anàlisi errònia, avui insostenible a la llum de la semitística comparada). A més del passat narratiu, Cook parla de «perfectiu» (PFV) i d'«imperfectiu» (IPFV), rebutjant així, respectivament, «perfet»-«imperfet», «conjugació sufixada-prefixada», «passat-futur» i «*qatal-yiqtol*». La generalització d'aquesta darrera parella, sens dubte, arriba a generar apories d'ordre morfològic (per exemple, parlar de la forma *qatal* de *hif'il*), que només la força de l'hàbit ens fa percebre com a normals. Tanmateix, per les etiquetes que escull, l'orientació semàntica de Cook acaba essent continuista amb la tendència a sobreemfatitzar una determinada funció aspectual de *qatal* i *yiqtol*. D'altra banda, la manera com Cook rebateja altres *grams* em sembla problemàtica en la mesura que no explica, si més no en aquesta obra, el motiu de les seves decisions metalingüístiques. Per exemple, el conjunt volitiu tradicionalment tripartit queda reduït a dues categories, ja que amalgama el jussiu i el cohortatiu sota la rúbrica de «jussiu» i el contraposa a l'«imperatiu». L'altra modificació terminològica que s'hi introdueix és la substitució d'«infinitiu absolut» per «infinitiu adverbial», encara que, tal com Cook analitza més endavant (p. 30-31), aquest tipus d'infinitiu hebreu no aconsegueix només funcions adverbials dins el corpus bíblic. En el panorama bibliogràfic de les ciències de lletres, en què participa Cook, sembla haver-hi una inclinació generalitzada a qüestionar i reinventar la terminologia en ús substituint consensos metalingüístics d'antany per girs de rosca actuals, cosa que acaba provocant (sense menystenir els possibles mèrits d'aquesta operació) una acumulació de metallenguatges paral·lels. I aquests metallenguatges paral·lels, sens dubte assumibles pels especialistes, generen, però, una comprensible inquietud en l'estudiant, a qui també s'adreça aquest llibre. A més, amb aquestes modificacions, podria semblar que es dona més importància a la forma que no pas al fons. Encara que hom hi podria contraposar —no sense raó—

que és la recerca d'«aquest fons» el que impulsa la modificació d'«aquesta forma»; no deixen de resultar curioses, si ho comparem amb altres disciplines, les logomàquies terminològiques en què les humanitats semblen delectar-se i que contrasten clarament, per exemple, amb una química del segle XXI que no concep rebatejar l'àtom, tot i que la seva etimologia remeti avui a una realitat clarament falsa. Potser aquesta roda incessant d'encunyació de nous termes que pretenen reflectir amb més precisió el concepte que volem transmetre és una part inherent al pensament filologicolingüístic i quelcom en què, dins l'aula universitària, caldria entrenar a consciència els nostres estudiants.

Endinsant-nos en la qüestió nominal, cal esmentar una observació interessant de Cook sobre l'ús del que ell anomena «a Latin-based grammar framework» en la literatura hebraïsta. Segons Cook, «*Latinate categories are frequently ill-suited to the Semitic language BH, and rather than helping, they may obscure the categorization and function of a BH construction*» (p. 2). Cook planteja així, de manera breu però suggeridora, els obstacles que suposa l'ús d'una terminologia concebuda per descriure el llatí i que, per la seva autoritat dins dels estudis filològics europeus, acaba emprant-se per descriure una llengua d'una família lingüística completament diferent. La crítica de Cook és, certament, legítima i desitjable, però hom es pregunta si no és això mateix el que estem presenciant (amb els ulls embenats per la contemporaneïtat amb els fets) amb l'ús de categories generativistes en les exposicions de l'hebreu bíblic.

A partir del segon capítol, titulat «The Thematic Domain» (p. 13-96), i en endavant, Cook empra un recurs visualment molt didàctic que consisteix a presentar els versets que il·lustren cada fenomen de manera independent del text expositiu, amb una maquetació molt atractiva. Aquests versets estan vocalitzats (però sense accents masorètics) i acompanyats d'una traducció formal a l'anglès feta pel mateix Cook, en què s'indiquen aspectes traductològicament irrealitzables. A més, Cook subratlla tant en el text hebreu com en la traducció anglesa el verb que exemplifica el comportament que s'està exposant. Tal com s'avançava en els paràgrafs anteriors, el llibre exigeix un període d'adaptació a la terminologia sense el qual els versets hebreus poden acabar essent emprats retroactivament com a clau per comprendre amb precisió l'exposició de Cook. Això ocorre especialment en el segon capítol, però no pas en el tercer. La recomanació formulada en aquesta ressenya de llegir en primer lloc l'epíleg terminològic respon, precisament, al fet que les explicacions poden resultar críticament argòtiques o laberíntiques tant per al futur

com per a l'hebraïsta actual format en l'escola espanyola. En serveixi d'exemple, simple però il·lustratiu, l'anàlisi del sintagma **בְּדֶבֶר יִצְחָק**, on l'infinitiu constructe és analitzat com a «complement of preposition» (p. 16), és a dir, l'invers de l'anàlisi tradicional, que el definiria com a nucli d'un sintagma preposicional.

És remarcable, en aquest segon capítol, que Cook prengui com a model la divisió de l'estructura sil·làbica per aplicar-la a la semàntica de les conjugacions verbals, inspirant-se en el model de Susan Rothstein descrit a *Structuring Events. A Study in the Semantics of Lexical Aspect* (Blackwell, 2004). Així, cada verb resultaria d'una combinació característica d'un conjunt determinat de propietats. Tanmateix, al meu parer, la qüestió que més interès desperta entre les tractades en aquest capítol és la dels *binyanim*. Cook elabora una crítica dels models tradicionals d'explicació dels *binyanim* segons els quals aquests són paradigmes sistemàticament interrelacionats que permeten a l'usuari anticipar-ne el significat o resoldre'ls com si es tractés d'una operació gairebé matemàtica. Cook argumenta que, si aquest fos realment el funcionament del sistema, això només podria predicar-se d'una fase primitiva de la llengua, i que l'impuls etimològic no hauria de ser el nostre guia en la recerca (sincrònica) de la semàntica. Per defensar la seva tesi, Cook porta a terme diversos estudis estadístics sobre la interrelació entre *binyanim*, amb un gràfic interessant dels verbs bíblics a la pàgina 61, on mostra el percentatge d'arrels verbals que apareixen flexionades en un, dos, tres, quatre, cinc, sis o els set *binyanim*. Cook mostra que només cinc arrels verbals, d'un total de més de 1.600, es conjuguen en tots els *binyanim*, i que tan sols dues segueixen l'esquema suposat dels «efectes semàntics» que tenen els diferents *binyanim* sobre les arrels. Aquest debat l'aborda també des d'una perspectiva diacrònica i dialectològica. Pel que fa a la primera dimensió, Cook analitza la reestructuració del sistema de *binyanim* arran de la pèrdua de la funcionalitat de la passiva interna de *qal* i el seu reemplaçament per *nif'al*. Pel que fa a la qüestió dialectal, Cook recorre al moabita per il·lustrar la connexió entre el *nif'al* hebreu i les formes amb *t* infixada en altres llengües semítiques (encara que, per error, escriu **התלחם**, a imatge de l'hebreu *hitpa'el*, en lloc de la forma testimoniada amb la infixació esmentada, **הלתחם**; p. 65). En altres apartats, es fa una breu referència a formes anàlogues entre l'hebreu i altres llengües semítiques antigues, però la semitística comparada no és l'objectiu d'aquesta obra.

Els gràfics estadístics i les il·lustracions del fenomen que Cook incorpora en aquesta discussió sobre els *binyanim* són especialment útils, ja que hi es-

tableix els percentatges aproximats de relació entre una forma i una altra. En una nota a peu de pàgina, afegeix una llista de versets que continuen il·lustrant l'alternança de *binyanim* de què es tracta en cada cas. Aquesta manera de treballar el corpus, que es manté en capítols posteriors, és de gran utilitat per a docents d'hebreu bíblic que vulguin mostrar aquest tipus d'interaccions semàntiques, ja que constitueix una autèntica pedrera de versets. Tanmateix, cal esmentar un aspecte que em resulta metodològicament problemàtic: tal com reconeix el mateix Cook (p. 63, n. 109), l'estudi estadístic s'ha fet a partir de gloses extretes de repositoris lexicogràfics. Aquests no s'especifiquen, de manera que els resultats provenen de fonts secundàries i acaben essent opacs per al lector, ja que, sense conèixer els diccionaris emprats, es dificulta la reconstrucció del camí seguit per l'autor per arribar a aquestes conclusions. Les gramàtiques amb què dialoga sí que són esmentades: la de Gesenius-Kautzsch-Cowley, la de Joüon-Muraoka i la de Waltke-O'Connor.

Pel que fa als *binyanim*, Cook inclou un comentari que em sembla especialment interessant per a la teoria lexicogràfica, àmbit en què desenvolupo la meua recerca. Diu: «the lexica's root-based entries give the expectation of regular meaning relationships of some sort among the binyanim of a root» (p. 68). És cert que la lematització en lexicografia hebrea va deixar de ser radical quan, entre 1810 i 1812, Gesenius decidí substituir el model dels seus predecessors per un de lèxic, que requeria menys esforç gramatical per part de l'usuari. Tanmateix, els lemes verbals dels diccionaris bíblics, des d'aleshores fins avui, conserven de forma vestigial aquella lògica radical avui obsoleta, ja que els verbs s'enuncien a l'entrada a partir de l'arrel, i s'hi insereixen tots els *binyanim* en què es troben atestats.

En definitiva, en aquesta secció dedicada als *binyanim*, Cook recela de les classificacions i interrelacions estructurals que tradicionalment es transmeten en manuals i gramàtiques, i defensa, en canvi, «a verb-by-verb approach [...] to mastering both vocabulary and valency of Hebrew verbs» (p. 86). En aquest sentit, es troba a faltar almenys una breu referència diacrònica al sistema de *binyanim* en l'hebreu postbíblic, que podria matisar la desconfiança de Cook pel que fa a la sistematicitat d'aquestes connexions. El funcionament dels *binyanim* en l'hebreu modern —que m'atreveixo a qualificar de més sistemàtic que no pas en l'etapa bíblica— podria posar en qüestió la valoració de Cook, que hi veu, com a molt, un tret primitiu de la llengua que s'ha anat erosionant i reestructurant. Excepte per la breu nota sobre el moabita que he esmentat més amunt, Cook no explora aquesta qüestió a la llum de la semi-

tística comparada. És ben simptomàtic, al meu entendre, que el sistema de formes derivades operi en totes les llengües semítiques i que, malgrat la presència d'incoherències, excepcions o particularitats —inevitables per la naturalesa viva de la llengua—, hi hagi en cada sistema semític connexions prototípiques entre les diverses formes. És sens dubte necessària l'alerta de Cook davant l'abús de presentacions esquemàtiques —d'altra banda, útils i profitoses en l'ensenyament introductori—, però potser insisteix massa a afirmar que la sistematització de les relacions semàntiques és més aviat el resultat d'abstraccions gramaticals que no pas el *modus operandi* de la llengua hebrea. Aquí trobo a faltar, per exemple, que es posin sobre la taula alguns interrogants. Caldria plantejar-se si les limitacions d'extensió d'un corpus com el bíblic —aquest «fragment lingüístic» al qual apellava encertadament Ullendorff— ens permeten captar amb precisió la naturalesa del sistema de *binyanim* en aquestes més de 1.600 arrels verbals. És ben probable que formes derivades de moltes arrels, existents en la llengua viva dels parlants, no arribessin mai a quedar consignades en el corpus. D'altra banda, Cook planteja que de vegades es dona una sinonímia absoluta entre el significat en *qal-pi'el*, *qal-hif'il* i *pi'el-hif'il* (p. 63), cosa que posaria en dubte la credibilitat d'una estructura sistèmica, confirmant la seva laxitud i superposicions. Tanmateix, caldria preguntar-se si aquesta suposada sinonímia no respon, per exemple, a raons de tipus diacrònic o fins i tot dialectal (és a dir, la presència d'un *binyan* o un altre com a indicatiu per a la datació o l'origen regional d'un text). També podria plantejar-se que aquesta sinonímia la percebem nosaltres, hebraïstes i parlants no nadius, mentre que els usuaris reals de la llengua podrien captar-hi matisos de significat avui inaccessibles per a nosaltres, però perfectament funcionals i intel·ligibles per a ells. Tots aquests són aspectes difícils de precisar que Cook coneix i que esbossava ja a la introducció: l'hebreu bíblic com una constel·lació de capes diacròniques (que, tanmateix, s'estudien sincrònicament), on els estudis dialectològics encara tenen molt a dir i on l'absència de parlants nadius perjudica l'anàlisi lingüística. Tanmateix, no acaba d'explorar aquestes qüestions en el desenvolupament de l'obra, potser perquè parteix de la hipòtesi que aquests fenòmens són possibles, però opta per tractar la llengua com un conjunt de «scribal idiolects [...] mutually comprehensible» (p. 10).

En el tercer capítol, «The Inflectional Domain» (p. 97-220), Cook explora el sistema TAM de l'hebreu bíblic, així com les funcions de tots els *grams*: el passat narratiu (p. 131-151), la conjugació perfectiva (p. 151-182), el participi d'ús predicatiu (p. 182-196), la conjugació imperfectiva (p. 182-214) i l'impe-

ratiu i jussiu (p. 214-220). En aquest capítol, resumeix el feixuc debat sobre l'ordre sintàctic de l'hebreu bíblic i es posiciona a favor d'una estructura de tipus SVO, per a la qual cosa argumenta que l'ordre alternatiu (VSO) està en realitat condicionat per la presència de certs elements (p. 127-131).

En el quart capítol, «Dynamic Syntax and the Biblical Hebrew Verb in Context» (p. 221-272), Cook explora com interactuen els *grams* amb el context. En primer lloc, tracta de la funció discursiva de les formes וְיָהִי, וְהָיָה i וְיִהְיֶה, en tant que «independent avalent clauses» i, contrastivament, analitza també casos en què aquests elements són considerats «homonymous copular forms» (p. 224-225). Són interessants els exemples que il·lustren l'opcionalitat d'aquesta primera funció (p. 228). En aquesta secció, les llistes de versets incloses són, novament, molt riques i excepcionalment útils. Tanmateix, he pogut observar que el verset de Gn 32,9 (p. 225, n. 3) està erròniament interpretat, ja que s'inclou entre els casos en què l'ús d'aquestes formes del verb הִי“הֵ“הִי és copulatiu i manté una manca de concordança gramatical amb el subjecte. No obstant això, el que ocorre en aquest verset (compareu-ho amb Gn 30,42, que sí que il·lustra la incongruència) és que el substantiu מִחְנָה, de gènere ambigu, és tractat primer en femení (אֶל-הַמִּחְנָה הָאֶחָת) i després en masculí (וְהָיָה הַמִּחְנָה הַנִּשְׁאָר), de manera que la concordança de la còpula és conforme a la norma gramatical.

Després d'abordar aquests usos del verb הִי“הֵ“הִי, Cook explora el verb hebreu bíblic en contextos de prosa narrativa (prenent com a exemple Gn 18; p. 241-252), codi legal (Lv 16; p. 252-261), discurs profètic (So 1; p. 261-267) i vers poètic (Sl 33; p. 267-271). Aquesta em sembla una forma magistralment didàctica de concloure l'obra, ja que no només es posen en comú les qüestions debatudes, sinó que s'enfronten textos de diferents gèneres literaris per mostrar la dependència del sistema verbal hebreu del seu context.

En definitiva, l'obra de Cook és un recurs profitós, complet i ple de versets il·lustratius que faciliten la presentació dels fenòmens i deixen al lector la possibilitat de continuar explorant la qüestió pel seu compte. En el context espanyol d'ensenyament de l'hebreu bíblic, considero que aquest manual serà rebut de manera restrictiva per part del professorat universitari, que, a causa de l'arrelament superficial que al meu entendre ha aconseguit el generativisme en aquestes terres, haurà de polir les asprors terminològiques (i potser també conceptuals) que permetin fer digerible aquesta obra als estudiants dels nivells més avançats.

Fe d'errates: A banda del que ja he esmentat sobre la forma derivada amb infixació de *t* en moabita, he detectat algunes petites errades, insignificants

en el conjunt de l'obra si tenim en compte la seva extensió i l'abundantíssim volum de material inclòs, però que tot i així detallo a continuació: דְּבָר en lloc de דְּבָר (p. xvii), el Tetragrama escrit יְהוה en dues ocasions (p. 1) i l'oblit de subratllar les formes verbals en els exemples de les pàgines 50 i 58.

CLARA CARBONELL ORTIZ
Universitat Complutense de Madrid

clarcarb@ucm.es

<https://orcid.org/0000-0002-9173-846X>

Avraham ben Xemu'el ha-Levi IBN KHASDAI. *El príncep i el monjo*. Traducció de l'hebreu de Tessa Calders i Artís. Barcelona: Tres Portals, 2025. 265 p.; 24 cm. ISBN 978-84-128477-0-3.

No fa gaires anys, Tessa Calders i Artís ja ho havia advertit en una entrevista concedida al diari digital de cultura *Núvol*, dins d'aquella sèrie que varen dedicar —i que deu durar encara—, triades amb més o menys encert, a les biblioteques de diferents donasses i homenots del nostre país: cal instituir una col·lecció de clàssics hebreus. L'exemple no havia de ser altre que la col·lecció dels clàssics grecolatins (i algun de cristià) de la Fundació Bernat Metge. Als anys trenta, bé que efímerament, ja havia existit la «Biblioteca Hebraico-Catalana», començada amb Millàs i Vallicrosa, en la qual Calders s'inspiraria força (!) anys després per editar un altre clàssic hebreu: el *Questions de vida*, de Moixé Natan, en traducció de Josep Xavier Muntané. Ja és de plàner, ja, que la que estava cridada a ser una nova col·lecció de clàssics hebreus hagués de tenir una vida encara més curta. I no és pas que aquest país estigui condemnat a veure tots els seus propòsits, per fermes que siguin, tornats en aiguapoll. Queda clar, més aviat, que hem deixat enrere —no sé si de mala gana— el temps de les grans empreses, i que ho hem anat fiant tot d'un temps ençà a la iniciativa dels qui, com els dimoniets del conte d'en Grimm i en Grimm, penquen i treballen, malden i s'afanyen, per evitar de perdre —bou amunt esquella avall, pocs que en tenim— el país sencer. Fragmenta vinga a intentar-ho; la Ela Geminada o Adesiara vinga a no desistir-ne... És clar que el ventall d'interessos d'aquestes editorials és tot un altre i, a canvi d'eixamplar-lo, l'exhaustivitat de les col·leccions se n'ha ressentit. Els clàssics hebreus als quals fèiem referència arriben —quan n'arriben, val a dir que en menys nombre que els d'altres tradicions— amb comptagotes. Però raï, això era de preveure: el rem vol molta braçada i arribar a port molta marra-da. I tanmateix encara hi som, vet aquí el més important.